

תורת הבטחון

פרשת לך לך

ההיא], מאן גרם ליה דאישתיזיב [אח"כ]? בגין דאיתרחץ על ברייה [מפני שלבסוף בטח בבוראן]. אמר לו כל המנחש סופו לבוא עליו, ומה טעמא? כי לא נחש ביעקב - כי לו נחש", ע"כ. הרי חזינן גם ממעשה זה, שאם לבסוף לא היה בוטח בה', היה נופל באותו סכנה מחמת שלא היה בוטח בה'. וזה שניצל מאותו סכנה היה רק משום שבטח בהשי"ת.

יסורים בעי

איתא בברכות (ב. ט. 6): "ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון. חזייה דקא מפחיד, אמר ליה: חטאה את דכתיב פחדו בציון חטאים. אמר ליה: והכתיב אשרי אדם מפחד תמיד. אמר ליה: ההוא בדברי תורה כתיב. יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא, אתנח. אמר ליה: יסורים בעי ההוא גברא לאתווי אנפשיה, דכתיב כי פחד פחדתי ויאיתיני ואשר יגרתי יבא לי. - והא כתיב: אשרי אדם מפחד תמיד, ההוא בדברי תורה כתיב", ע"כ.

והק' המפרשים דמאי שנא דבעובדא קמייתא א"ל ר' ישמעאל: "חטאה את". ובעובדא בתרא א"ל רב המנונא: "יסורים בעי"? הרי שניהם היו בפחד, או נימא לשניהם "חטאה את" או נימא "יסורים בעי".

המהר"ל (נמיב סבטסון) ביאר דברי הגמ' וז"ל: "כי המפחד הפך הבוטח בו יתברך, שהבוטח בו יתברך אינו ירא כמו שאמר שלמה חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב, ולכך אמר יסורים בעיית דכיון שאין בך בטחון אתה גורם ליסורים שיבאו. ועוד כי הפחד גורם שיבואו יסורים על עצמו, כי הכלי אשר הוא שלם וחזק בעצמו אין צריך שיהיה ירא מן השבירה כאשר הוא חזק, אבל כאשר הוא רע קל הוא השבירה וזה שהוא מפחד מוכח שאינו שלם והוא כמו כלי רעוע שאמר פחד פחדתי ויאיתיני מפני שהוא כלי מרועע בשביל הפחד. לכך גבי ההוא דמתנח אמר יסורין קא בעי כו', מפני כי אנחה שוברת חצי גופו של אדם ונחשב בשביל זה כלי מרועע ביותר ולכך הוא מוכן לשבירה לגמרי, וההוא דמפחד דאמר חטאה את כי החטא קרוב לו השבירה בשביל חטאו ולכך הוא מפחד תמיד", עכ"ל.

ומבואר מדבריו, שהחילוק בין הני ב' עובדות, שהכל תלוי כפי הדרגה שמחוסר מדת הבטחון. דמי שהוא בפחד כל כך, שמתוך הפחד הוא גונח - זהו סיבה שיבא עליו יסורין, שהרי מכשיר גופו לקבל היסורין, שהרי גופו נשבר מאותו פחד, וגוף שאינו שלם מוכשר לקבל היסורים. כמו דכתיב: "פחד פחדתי ויאיתיני", ופ' המצודות (סג) וז"ל: "הפחד אשר פחדתי בעת שלותי פן יבואו עלי הרעות האלה - הנה כן באו אלי", עכ"ל. הרי, שאם אחד מפחד מאיזה דבר - זהו הסיבה שיבא עליו אותו דבר שמפחד ממנו. אבל בעובדא קמייתא

הבוטח בה' ישגב

וְיִהְיֶה רָעַב בְּאַרְץ וַיֵּרָד אֶבְרָם מִצְרַיִם לְגֹר שָׁם כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאַרְץ. (יב, י)

ופי' הרמב"ן (סג) וז"ל: "ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא", עכ"ל. דברים נוראים ונשגבים ממש! חזינן מזה חומר המחייב של מדת הבטחון, דמי שאינו בוטח בהשי"ת ראוי לעונש גדול כזה, שכל גלות מצרים, היה משום חטא זה של חסרון בטחון בה' [וחס ושלים אין לנו להרהר אחר האבות העולם, אבל באים אנו רק ללמוד מדברי הרמב"ן].

המחוסר בטחון ראוי ליענש

ובאמת, מצינו בכמה וכמה דברי חז"ל דמי שמחוסר בטחון ראוי ליענש. החובת הלבבות (סוף עשר הבטחות) הביא מעשה וז"ל: "ואמרו על אחד מן החסידים, שהיה לו שכן סופר מהיר, והיה מתפרנס משכר ספרותו. א"ל יום אחד: היאך ענייך? א"ל: בטוב, בעוד ידי שלמה. ולערב היום ההוא נגדעה ידו, ולא כתב בה שאר ימיו, והיה זה ענשו מהאל יתברך על אשר בטח על ידו", עכ"ל. דברים נוראים! חזינן מזה, גודל המחייב להיות בוטח בה', שאם איננו בוטח בהשי"ת, ראוי ליענש בעונש גדול כזה. כמו שהסופר נענש על שבטח בידו, וסמך על ידו לפרנסתו, ולא היה בוטח בה', שוב לא היו לו ידים לכתוב ולעסוק בהם לצורך פרנסתו.

ובתלמוד ירושלמי מובא מעשה נפלא בענין המחוסר מדת הבטחון (שבט פ"ו, ה"ט) וז"ל [עם פי' הקרבן העדה]: "רבי חונה משתעי הדין עובדא [היה מספר מעשה זה], חד גיור [גר אחד] הוה איסטרוולוגוס, חד זמן אתא בעי מיפוק [פעם אחד רצה לצאת], אמר כדון נפקין [אמר בלבו וכי עכשיו יוצאין הלא סכנה היא לפי אצטגנינין], חזר ומר: כלום אידבקת בהדא אומתא קדישתא לא למיפרוש מן אילין מיליאיא [כלום נתדבקתי באומה הקדושה הזאת אלא להיות פרוש מן דברים כאלה כדכתיב (דברים י"ז): ואתה לא כן נתן לך ה' שלא תשמע אל מעוננים ואל קוסמים]. ניפוק על שמיה דברייך [נצא בשם בוראנו] קריב למכסה [כשהתקרב למקום סכנת חיה רעה], יהב לה חמרא ואכלה [רצה לאכלו וניצול ממנו]. מאן גרם ליה דיפל [במקום סכנה]? בגין דהרהר [משום דהרהר תחלה שלא לצאת בשעה

שהובא בגמ', לא היה אותו תלמיד מפחד כל כך, וע"כ לא היה הפחד סיבה שיבא עליו יסורים, וע"כ לא אמר ליה "יסורים בעי".

הבוטח בה' ישגב

אבל לעומת זה, מי שאינו מפחד כלל, רק שם כל בטחונו אך ורק בהש"ת, מדה טובה מרובה ממדת פורענות על אחד חמש מאות, ומחמת בטחונו יזכה להינצל מכל צרות שבעולם. כדכתיב (משלי כט, כס): "חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישגב". וביארו המפרשים שכמו שאם אחד ירא ומפחד זהו סיבה שיתן מכשול שלא היה שם מקודם, כמו כן הבוטח בה', ינצל מכל צרות הראויות לבא עליו.

ר' צדוק הכהן (מקדש המדיק פוט ק"ט) כתב וז"ל, "כשהקב"ה רוצה להיטיב לאדם ורוצה רק שיתפלל האדם על הדבר אז מזמין לפניו צער או פחד מעין דבר זה וכדרך שאמרו ז"ל (יבמות סד, ב): מפני מה היו אמהות עקרות וכו'. או רואה אחר מעונה באותו דבר ומבקש רחמים עליו כדי שיהיה הוא נענה וכמו שנאמר (פסוק ג, טז): פחד פחדתי וגו'. כי כל דבר שהשם יתברך רוצה להביא לעולם או לאדם היא מתפשטת לכמה גוונים ויש בה ההיפך גם כן חס ושלים וכדרך שאמרו (שמות רבה ל, ווה"ט ג' דף רע"ד): בדור המבול שהיו מעותדים לקבל תורה אילו זכו. וכן בכל דור ובכל אדם. ולכך כשמתעורר מדה זו לטובה מתעורר גם כן ההיפך חס ושלים ומרגיש פחד ומתפלל ובא הטוב. אבל לעולם הוא בא הדבר שמתפחד רק שבא ההיפך דהיינו כל מיני טובה שבדבר זה, עכ"ל.

הרי מבואר מדבריו, שאם אחד מרגיש איזה פחד או צער, שאפשר שיבא עליו איזה צרה, זהו טובה מטובות הש"ת, שע"י זה שמרגיש הפחד, יש לו היכולת להתגבר על הפחד ולבטוח בה', ולהתפלל להש"ת להינצל מאותו צרה, ושוב לא יבא עליו אותו צרה, שהרי בידו נעקר אותו צרה. אבל אם חו"ש נשאר וקיים באותו פחד, הרי זהו סיבה שיבא עליו אותו צרה.

יהיה טוב

ידוע פתגם גדולי הצדיקים: "טראכט גוט וועט זיין גוט" - "תחשוב טוב - יהיה טוב". ומקור לזה הוא מדברי הזוהר (מ"ב דף קפ"ד ע"ג): "ועלמא עלאה לא יתיב ליה, אלא כגוונא דאיהו קיימא, אי איהו קיימא בנהירו דאנפין מתתא כדין הכי נהרין ליה מעילא, ואי איהו קיימא בעציבו יתבין ליה דינא בקבליה, כגוונא דא (פסלים ק, ג): עבדו את ה' בשמחה, חדוה דבר נש משיך לגביה חדוה אחרא עלאה, הכי נמי האי עלמא תתאה כגוונא דאיהו אתערת הכי אמשיך מלעילא", ע"כ. [תרגום: ועולם העליון לא נותן לו, אלא כמו שהוא עומד. אם הוא קיים בהארט פנים מלמטה, כמו כן מאירים לו מלמעלה. ואם הוא עומד בעצבות, נותן לו דין כנגדו. כמו זה, "עבדו את ה' בשמחה". שמחה של בן אדם מושך לעצמו שמחה אחרת עליונה. כך גם זה העולם התחתון, כמו שהיא מתעוררת, כך מושך מלמעלה", ע"כ.] הרי חזינו להדיא בדברי הזוהר, שהנהגת הש"ת תלוי כפי כל אחד אחד, דמי שהוא בשמחה נותנין לו עוד שמחה, ואם חו"ש הוא בעצבות, זהו סיבה שנותנים עליו עוד דינים.

וכן מבואר מדברי הגר"א שביאר מה דכתיב במשלי (י"ב, ט): "רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה". וז"ל, "רוח איש - כמו שפיל שהשמחה באה ע"י הרוח וזהו "רוח איש", כשהאיש תמיד בשמחה, הוא "יכלכל מחלהו", אך שתבוא עליו מחלה חס ושלים, הוא יכלכל מחלהו בשמחתו יבטלנה. אבל מי שיש לו "רוח נכאה", והוא עצבון, מי יכול לישא את זאת, עכ"ל. דברים נוראים! זהו הכח של שמחה, שעצם השמחה מבטלת כל חולי שבעולם! וזהו ממש כמו שמבואר מדברי הזוהר, שאם אחד בשמחה, נותנין לו עוד שמחה!

והביאור בזה, שזהו הנהגת הש"ת עם הבוטחים בו, שאם אחד בוטח בה', הש"ת יצילו מן הצרה, אע"פ שאותו צרה ראויה לבא עליו. ואם אחד חו"ש אינו בוטח בה', ומפחד וירא מאיזה צרה שאפשר שתבא עליו, זהו גופא הסיבה שתבא עליו אותו צרה. והכל תלוי כפי מחשבתו של כל אחד ואחד. וע"כ בכל מצב שהוא, הבחירה נמצאת ביד כל אחד ואחד, אם יעלה על דעתו מחשבות שלא יצליח, זהו הסיבה שהוא לא יצליח, אבל אם יעלה על דעתו מחשבות שיעזרהו הש"ת שיהא מצליח וע"כ הוא מרגיש בשמחה שיודע שיצליח - אז יהיה מצליח. וכן מי שנחלה, אם יעלה על דעתו מחשבה שהש"ת ירפא אותו מחליו וע"כ הוא בשמחה, יזכה שירפאהו הש"ת מחליו, ואם עולה בדעתו מחשבה שלא יתרפא מחליו, אז לא יזכה לישועת ה'. וכן בכל עניני מסחר, אם יעלה על דעתו במחשבתו שיעזרהו הש"ת שירוויח ויצליח, אז יזכה להיות מצליח וירוויח במסחרו, אבל אם חושב שלא יצליח - לא יזכה להצליח. דמי שחושב שלא יצליח הרי אינו בוטח בה' שיעזרהו - שאם היה בוטח בה', לא היה עולה על דעתו מחשבה כזו.

גם זו לטובה

ידוע ומפורסם המעשה עם "נחום איש גמ"ז" (פסוקים כ"ב, ב) שהלך להביא דורון של אבנים טובות ומרגליות לבי קיסר. ובדרך לן במלון, ובלילה כשהוא ישן, נטלו ממנו האבנים הטובות ומרגליות, ומלאו הארגז שלו עם עפר. וכאשר קם משנתו, ראה נחום שמלאו בעפר ואמר: "גם זו לטובה". והביאו להמלך, ובעו להרגו, אתא אליהו ואדמי ליה כאחד משרי המלך, ואמר שאפשר שזהו העפר של אברהם אבינו, וכשזורקו נהפך להיות חיצים, וכך הוה וכו'. וביארו המפרשים שהטעם שזכה נחום איש גמ"ז לנס כזה, היינו משום שהאמין שזהו לטובה - "גם זו לטובה" - ע"כ זכה לראות שבאמת היה לטובה.

וביאר בספר החיים (אחיו של המהר"ל, גאולה וישועה חלק ה' פסק ה') מדוע נחום איש גמ"ז האמין שזהו לטובה וז"ל: "שהחסידי הזה היה נותן אל לבו שגם זה שנגנב ממנו מה שהיה בתיבה הוא לטובה, לפי שגלוי וידוע לפניו יתברך שהדורון הזה לא יהיה מקובל בעיני הקיסר כי קטן ושפל הוא בעיניו לפי רוממות גדולת מלכותו, וחישוב כי לא לחנם נגנב הדורון, וניתן במקומו העפר", עכ"ל. וא"כ מובן היטב, שנחום איש גמ"ז, האמין שזה שנגנב היה ממש לטובתו, שלהביא דורון עם אבנים טובות ומרגליות, לא יתקבל לרצון בעיני המלך. וכיון שהאמין שזהו לטובה, זכה לנס כזה שהיה לטובה. וכ"א אם יחשוב שהש"ת יתנהג עמו לטובה, יזכה לראות הטוב, ואפילו ע"י ניסים גילויים למעלה מדרך הטבע!